

Tipolojiye Karşı

Arkeolojik Paradigmaya Eleştirel Bir Yaklaşım

Edward R. Henry, Bill Angelbeck, Uzma Z. Rizvi

19.11.2020

Toplumsal devrim süreçlerinde ve isyan hareketlerindeki aktif pozisyonlarıyla anarşistler, uzun yıllardır “eylemci” bir pratikle tarihte yerlerini alıyorlar. Bu durum, toplumsal yaşamın dinamiklerini ve insanın kendi olabilme mücadelesini en çok yaşamın içinde, özgürlük arayışının derinlerinde arayanlar için şaşırtıcı olmayan bir gerçeklik olsa gerek. Öte yandan, özellikle Kropotkin’in külliyatı ve Bakunin’in erken dönem çalışmalarında yoğunlukla hissedilen, anarşistleri bilimsel araştırmaların ve felsefenin de aktif bir parçası haline getirmeye yönelik çabalar o yıllardan bu yana sürmektedir. Devlet ve kapitalizmin kurumlarının yaşamın düşmanı, gereksiz birer araç olduğunu bize göstermesiyle anarşizm bilimsel çalışmaları beslerken özellikle güncel araştırmalar da geçmişin devletsiz, hiyerarşisiz örgütlenmesini bize tekrar tekrar açığa çıkarmaya devam ediyor.

Daha önce farklı başlıklar altında gazetemizde yer verdiğimiz “anarşizm ve sosyal bilimler” arasındaki temasa ilişkin önemli ve güncel tartışmaların bazılarına değinebilmek için yeni bir yazı dizisine başlıyoruz. Toplumsal yaşamın anlamlandırılması bağlamında, geçmişin materyal kültürünü açıklamaya çalışarak bize güçlü bir perspektif sunan arkeoloji ve anarşizm üzerine kuramsal yazılar ve çeviriler yayınlayacağız. Aşağıda yer verdiğimiz çalışma, American Arkeoloji Topluluğu Dergisi’nin (SAA Archeology) Ocak 2017’de yayınlanan sayısındaki “Anarşi ve Arkeoloji” başlıklı dosya konusu kapsamında kaleme alınmış. Arkeolojik paradigmadaki “tipoloji” konusuna anarşist bir yaklaşım geliştirilmeye çalışılan yazıda, post teorilerin yarattığı açmazla karşın anarşizmin önemli bir bakış açısı geliştirilebileceği savunuluyor.

“Bilim aslında anarşist bir çabadır. Yasa ve düzen öngören diğer alternatiflerin aksine Kuramsal Anarşizm daha insancıl bir ilerlemeyi teşvik eder.”

Paul Feyerabend (1975)

Anarşist düşünce -ona ilişkin yaygın kabule göre- sabit, genel kabul görmüş, dogmatik düşüncelere karşı çıkmakla ilgilenir. Söz konusu determinist karakteristiğe karşı çıkmamanın yanında, eldeki ihtiyaç duyulan yapılara yönelik öneriler de vardır. Bu, -arkeologlar tarafından kullanılan tipolojiler de dahil olmak üzere- kurumlar, yasa ya da kuralların sistematığı, sosyopolitik ilişkiler ve hatta analitik kategoriler için de geçerlidir. Sabit kategorilerde ısrar, güncel analize etki eden eleştirel düşüncede zayıflamalara yol açabilir. Böyle durumlarda, araştırmanın diğer yaklaşımları titizlikle ele alması gerektiği durumlarda onun normatif bilimin sınırlarında (Kuhn’un 1962’de belirttiği gibi) ilerlediğini gösterir. Tipolojiler, arkeolojik miras üzerinde söz sahibi olan otoriteler ve kabul görmüş diğer paydaşlar için arkeolojik ontolojilerde başvurduğumuz materyalleri, özellikleri, merkezleri, kültürleri ve dönemleri kurgular. Tipolojiler yalnızca düşüncemizi sınırlamakla kalmaz tarafsız ve değişmez görünür, aynı zamanda iktidar ilişkilerinin de enstrümanlarıdır.

Yazımız Paul Feyerabend’in (1975) Yönteme Karşı: Anarşist Bir Bilgi Kuramının Anahatları’yla başlıyor. Bazılarının “bilim düşmanı” olarak andığı Feyerabend, bilimsel araştırma disiplinlerindeki çoklu yaklaşımı muhafaza etmek için savunuyordu. O; kendimizi normatif bilimin olağan, alışıldık kalıplarından çıkarmamızı, bilimsel bilginin ise en iyi “anarşist” bir çalışmayla sürdürülebileceğini savundu. Feyerabend, bilimsel çalışmalara tek bir temel yöntemin kılavuzluk etmesinin gerekmesinden farklı yaklaşımların anarşisini tercih etmeyi öne sürdü. Bu tür epistemik (bilgisel) yeniden düzenlemeler anarşist bir tipoloji çalışmasını mümkün kılmaktadır. Bu yaklaşım, devletler ve hegemonik ideallere odaklanan bilgi üreten süreçlere yönelik diğer eleştirileri de tamamlar. Yönetim sisteminin görünmez adaletsizliklerinin tekrarı, bilginin oluşumu üzerinde kontrol oluşturan kavramların değişmez doğası ile örneklendirilebilir. Bu; malzemeyi, tabakayı ve insanları tasnif etme şekillerimize yansımaktadır. Sözkonusu epistemik (bilgisel) şiddetin desteklenmesi, arkeolojik yorumun baskılanmasına yol açar. Böylece

arkeolojik bilgiyi tekil ya da varsayılan biçimlerde yeniden üretmek kategorize ederiz. Anarşist bir yaklaşım, basit ya da olağan tipolojilere karşı arkeolojik bilgiyi farklı şekillerde düşünmemiz için kullanışlıdır. Şimdi arkeolojik bilginin yapılanmasında anarşist felsefenin daha reflektif (düşünsel) şekilde benimsenmesinin zamanıdır.

SAA Arkeolojik Belgeleme'nin bu sayısındaki yazılarda da gösterildiği gibi, anarşizm pek çok insanın ilişkilendirdiğinin aksine kaotik, şiddet eğilimiyle maskelenmiş bir hareket değildir. Ya da basit çağrışımların ima edebileceği türden liderliğin, otoritenin ve hükümetin mutlak reddiyle ortaya çıkması öngörülen kargaşa ortamı demek de değildir. Anarşizm, topluluk ve katılım ilkelerine dayanır. Sömürü ve iktidar karşıtıdır; otoritenin dağıtılıp tekrardan anlamlandırılmasına vurgu yapar. Bu bağlamda arkeolojinin anarşist bir incelemesi ya da (A)narkeoloji, geçmiş normatif tipolojik sınırların dışında anlamamıza katkıda bulunarak çeşitli yöntem ve perspektifleri uygulamaya odaklanır (Kara Mala Kolektifi 2016). Mikhail Bakunin (1950 [1872]), Peter Kropotkin (1972 [1902]) ya da Emma Goldman'ın (1969 [1910]) klasik eserleri ve ek olarak antropolojideki güncel çalışmaları (Barclay 1982; Graeber 2004, 2007; Morris 2014; Scott 2009) hatırlayalım. Bu eserler arkeolojide anarşist etkili çalışmalara kaynaklık edecektir (Angelbeck ve Grier 2012; Flexner 2014; Wengrow ve Graeber 2015). Normatif tipolojilere karşı olmak, önermelerin analitik bir araç olarak kullanılmasına karşı olmak anlamında okunmamalıdır.

Sorun, kolonyal sınıflandırmalara dayalı (tartıştığımız kapitalist, ataerkil ve cinsiyetçi) epistemolojilerin kurulmasıdır. Arkeolojik yorumlamamızın temelinde tam da bu sınıflandırma birimleri bulunmaktadır, işte bu yüzden arkeolojik materyalin açıklanması ve çalışılması için nasıl bir çerçeve oluşturduğumuz konusunda çok dikkatli olmamız gerekmektedir. Öyle ki yakın zamanda Dakota'daki Petrol Boru Hattı ve Kuzey Dakota'daki Standing Rock'ta (ve dünyanın diğer bölgelerinde) yaşayan Siyu (Sioux) Yerlileri'nin korunması için gerçekleşen eylemlerin bize gösterdiği gibi "sit alanı" kavramı bile otoriter figürlerin araziye, kaynakları, toprağı ve üzerinde yaşayan halkı sömürmeye çalışarak durumu manipüle etmesini engelleyemiyor. Arkeolojik yorumlamaya etki eden olayları anlayabilmek için, (A)narkeolojik çerçevenin sağladığı dekolonizasyon (sömürgeci özgürleştirme) eylemleriyle, epistemik (bilgisel) adaletsizliğe ilişkin meseleleri gündemimize almalıyız.

Dekolonizasyon (sömürgeci özgürleştirme) süreci iktidarlı sistemleri yapıbozuma uğratarak kolonyalist tarih anlatısından dolayı arkeolojik yöntem içerisinde yer alan içsel ve sistematik çelişkilerin açığa çıkarılmasını sağlar. Postkolonyal eleştiriye duyulan ihtiyaç, arkeolojik bilginin saklanması ve tasnifine yönelik bütün bir arkeolojik pratiğin temelden incelenmesinden başlayarak tarih öncesi geçmişin yeniden yorumlanmasını gerektirir. Epistemik (bilgisel) eşitsizlik, geçmişe yönelik bilgiyi yapısallaştırması ve yeniden üretilmiş şekilde formüle etmesiyle sistematik ve yapısaldır. Yapısal eşitsizlik bağlamında, epistemik (bilgisel) adaletsizlik ortaya çıkabilir ya da oluşabilir, özellikle de adaletsizlik ve sessizlik arasındaki ilişkinin belgelenmesi noktasında (Fricker 2007). Tipolojiler için diğer seçenekleri açık tutarak, arkeolojik kayda yönelik epistemolojik pek çok yaklaşım arayabiliriz.

Ve ayrıca Feyerabend'in eleştirisiyle yazımıza başlasak da onun yaklaşımının bizimki ile doğrudan bir bağlantısı yoktur. Aksine onu yararlı bir başlangıç noktası olarak kullanıyoruz, eleştirimizin toplumsal dayanışmaya yönelik güncel gelişmelerle uyumlu olduğunu gördük, bu sebeple toplumsal arkeolojiyi özellikle yerli halklar ve ilkel topluluklara yönelik bir geçmiş kurgulamaya çağırıyoruz. Bu bizi etnik-merkezci bazı batılı yöntemler ve yaklaşımların yarattığı önyargıları kavramsal bir sorgulamaya tabii tutmaya itiyor. Bu yüzden anarşist ilkeleri, geçmişin araştırılması ve açıklanması noktasında farklı yaklaşımları bir araya getiren kullanışlı bir yöntem olarak vurguluyoruz. Bu bizi arkeolojik kayda yönelik epistemolojik yaklaşımlarda çoğulculuğu aramaya çağırıyor. Deneyimlerimiz gösteriyor ki anarşist ilkeler özellikle arkeolojik epistemolojinin üretim sürecinde (örn. yönetmelik, akademik yayın, online ilanlar ve diğer medya), arkeolojik araştırmadaki yerli ve/veya ilkel seslerin kapsanması noktasında kullanışlı olabilir. Arkeologlar pek çok yolla, "tipolojii" bizim kullandığımız anlamıyla vurguladılar. Neredeyse on yıldır arkeologlar çok daha iyi analizlerle kullandığımız kategorilerin sabitlenmiş doğasını eleştirdiler (Wylie 2002). 1940 yılında John Otis Brew (1946) arkeolojik çalışmalarda "Taksonomi'nin Kullanımı ve Suistimali"ni eleştirdi. Brew ayrıca yazılarında "taksonomik yöntemlere saldırıyı değil" anlaşılacağı

gibi “çoğunlukla tercih ettiğimiz temel ve yerleşik arkeolojik kavramlar da dahil olmak üzere kendi yaklaşımımızın eleştirel bir incelemesini” vurguladı. Şöyle yazıyordu:

Bir arkeolog olarak, bize kullanışlı bilgiler sağlayacak bütün şekillerde materyalimizi tasnif etmemiz gerekiyor. Yeni ihtiyaçları karşılamak için az tasniften, farklı tasniften ve her zaman yeni tasniflerden çok daha fazlasına ihtiyacımız var. Bir buluntu grubunun ya da kültürel gelişim seyri için münferit bir sınıflandırmasıyla yetinmemeliyiz, çünkü bu yöntemde dogmatizm ve bir diğerini boşa çıkarma vardır. Biz elimizdeki bütün materyali ve arkeolojik kalıntıyı araştırırız -ya da araştırmalıyız-. Tek bir analizin bizi bütün bir kalıntıya yönlendireceği basit şeylerde bile. [Brew 1946:65].

William Y. Adams ve Ernest W. Adams’ın (1991; Wylie’den alıntıyla 1992) tipolojilerimizin analitik amacımıza hizmet eden pratik ve yararlı araçlar olmaları gerektiği düşüncesindeki gibi. Sonuç olarak tipolojilerimizin “değişken olmasına ve her zaman deneysel bir boyuta” ihtiyacı var. Dahası, arkeologlar kah malzemenin tasnifi noktasında kah kültürlerin sınıflandırılması noktasında olsun tipolojilerimizle eleştirel ve diyalektik bir ilişki içinde olmalıdır. Güncel eserleri olan “Tipolojik Tiranlığa Karşı”da, Cristobal Gnecco ve Carl Langebaek (2014) bu tipolojileri bularak eleştirilmeden kullanıldığında arkeolojik düşünceler ve pratiklere yansıtılan tipolojilerin kısıtlayıcı olduğunu tartışıyor. Genellikle evrenselleştirici tipolojik kategorilerin, özsel ve tembel bir şekilde sürekli olarak kullanıldığını söylüyor. Ek olarak, tarihsel açıdan “tipolojilerin, diğer sosyal üretimler gibi, ideolojik mücadelelerden sıyrılmadığına” dikkat çekiyorlar. Bu argümanlar, hem tipolojilerin kullanımı konusunda, hem de arkeolojik düşüncemizi ve pratiğimizi iktidar ilişkilerine yayılmış bir şekilde eleştirel olarak düzenleyip keskinleştirerek bizim kendi pozisyonumuza paralel bir yerde duruyor.

Bir başka örneğe gelirsek toplumların kendisini gruplar, kabileler, şeflikler ve devletler (Service 1962) şeklinde; eşitlikçi, sıralı ve katmanlı bölünmelerle (Fried 1967) durumsal ve ilişkisel kategorilere ayırarak sınıflandırılması ile ilgilidir. Bu bölünmeler, ağırlıklı olarak şeflikler ve devletlerin merkezi ve hiyerarşik olma, genellikle gruplar ve kabilelerin de desantralize ve eşitlikçi olma durumunu beraberinde getirir. Araştırma amaçlarının ve yorumunun sınırlandırılması, araştırmanın bu sınırlar içinde halka tanıtılmasına ve bu kategorilerin çeşitlilik bolluğu ve birbirine bağlanma yollarının gözden kaçması anlamına gelir. Bir süre çoğu arkeolog toplumları uygun kalıplar içinde tasnif etmeye yöneldi (ya da zorlandı), biz de dahil. Sonuç olarak Antik Yakındoğu’nun Natufyan köylülerinden, Kuzey Amerika’nın Kuzeybatı Sahilleri’ndeki avcı toplayıcılara ve Kuzeydoğu Amerika’nın Orta Ormanlık Dönemi topluluklarına dek sayısız toplum bu tipolojilere uymadı. Bu konu etrafında hiyerarşik ve onun karşısındaki eşitlikçi topluluklara odaklanmak, sosyal yapıların engin çeşitliliğini görünmez kılmaktadır. Muhtemelen hiyerarşi ve heterarşi (denklik, hiyerarşinin zıttı) ayrımı ya da toplumların örgütlenmesinin ve otoriter sistemlerden vazgeçmesinin sayısız yoluna odaklanmak daha kullanışlı olacaktır. Eşitlikçi toplumlar nadiren gerçek eşitlerden oluşur ancak her zaman bireylerin bilgi, beceri ve deneyimle kazandığı otoriteyi yansıtan, daha doğru bir şekilde heterarşi olarak adlandırılan toplumlardır. Buna rağmen geçici ve duruma özgü olarak biçimselleşen örneğin Pasifik Kuzeybatı’nın savaş liderlerinde olduğu gibi çatışma zamanlarında gücünü artıran otoritenin çeşitli formları vardır. Aslında bu toplumların, bazıları kana dayalı pozisyonlar olmak üzere, -hatta aynı köy içerisinde bile- bir çok güçsüz (iktidarsız) şefi vardır. Buradaki mesele, heterarşik toplumların farklı biçimlerde ve çeşitli yollarla örgütlenmiş insanlar arasında ortaya çıkabiliyor olmasıdır.

Bu toplumlardan birini daha önce bahsettiğimiz kalıpların içine nasıl tıkacağımıza odaklanmanın dışında, söz konusu sosyal fenomenleri anlamak için geçerli olacak alternatif veya çeşitli modelleri ve kategorileri hesaba katmak daha kullanışlı olacaktır. Sosyal arkeolojiyle ilgili mevcut -ve on yıllardır devam eden- tartışmaları anlamak açıkça anarşist bir kapsamda bilgi üretim tarzını değiştirmesi açısından önemlidir. Erken post-süreçselci (yorumsal arkeoloji) tartışmalardaki arkeolojik çoğulculuk formuna geri dönmek, politik faydalarını yeniden düşünmemizi ve onu çağdaş bir dönüşüme, politik ve kaçınılmaz bir şekilde uğratmamızı sağlıyor. Açık bir şekilde son birkaç on yıldır geçmişe bakışımız (başka bir deyişle, postsüreçselci, post-modern, post-yapısalcı ve post-hümanist) arkeolojideki kökleşmiş eşitsizlik sorununu çözemedi. Pek çok sosyal bilimci geçmişteki ve günümüzdeki toplumları aynı anda hem kompleks hem de kompleks olmayan, hem eşitlikçi hem de hiyerarşik olma olasılıklarını pek de hesaba

katmadan, karmaşıklık düzeylerini vurgulayan sınıflandırmalara soktu (Wengrow ve Graber'e referansla 2015). Kronolojik tipolojilerle uğraşmak açıkça gösteriyor ki çoğumuz kültür tarihine referans veriyoruz.

Arkeologlar olarak sosyal fenomenleri zamansal bir şekilde bölüştürüp genellikle bulanık bir "kültür" tanımına etiketlemek üzere yetiştirildik. Bu, arkeolojik teorideki dönem perspektivizminin gelişimi (Bailey 2007; Holdaway ve Wandsnider 2008), derin zaman ve tarih öncesinin kavramlarına ilişkin (Schmidt and Mrozowski 2013) eleştirel okumalar ve kronopolitik (zaman-politik) tartışmalar etrafında sorgulanmıştır (Witmore 2014). Arkeolojinin kendi tarih yazımının doğrudan bir sonucu olarak; bu tipolojilerin çoğu modern kronometrik devrim öncesinde geliştirildi. Arkeologlar yalnızca birimlerin kategorizasyonunun ötesine uzanan olanakları dikkate aldılar. Örneğin, Gavin Lucas (2005:27) "kronoloji ötesi" tartışmalara ilerlememize neden ihtiyacımız olduğunu tartıştı, o "arkeoloji yapmak ve geçmişi açıklamak noktasında yeni olasılıklara açılmak" için basit tarihsel devirlerin sınıflandırmalarını yapmayı geçmişti. Diğerleri geçmişin dinamiklerini daha açık bir şekilde incelemek için "kültür tarihçiliğinin ötesine" geçmeyi tartıştı. (Örn. Ritchie ve diğerleri 2016)

Doğrusu, geçmiş materyal dünyayı algılayışımızdaki değişimler tarihlemedeki çok sayıda gelişimin artık hız kazanmış olması nedeniyle (Karbon 14, Termoluminesans, Optik Uyarmalı Lüminesans, Bayes Teoremi) dünyanın her yerinde kültür tarihi duvarlarının esneyip parçalandığını bize gösteriyor. Basitçe söylemek gerekirse kültür tarihine ilişkin işaretlerin homojenleşmesi artık doğru değil ve literatüre katkıda bulunmasından çok kafa karıştırıyor. Bu, Kuzeydoğu Amerika ya da Adena'nın (erken ya da az kompleks) ve Hopewell'in (geç ya da çok kompleks) geleneksel ayrımındaki örneklere yansıyor (Lepper ve diğerleri 2014). Benzer bir şekilde, Geç Ormanlık Dönem Sonu (Terminal Late Woodland) ve Erken Missisipiyan (Emergent Mississippian) gibi kategorilere dair -M.S. birinci binyıl dolaylarında Amerikan Dipleri'ndeki (Amerikan Bottom) sosyal değişimleri açıklamak için kullanılan- yeni bilgiler "Missisipiyanizasyon" sürecinde meydana gelen farklı geleneklerin kaynaşmasıyla bulanıklaştı. Benzer meseleler ayrıca Güney Asya Arkeolojisi'nde, Kuzey Hindistan'daki Mikrolit ve Mezolitik kültürlerle dair ayrımlara da yayıldı. Anarşist arkeolojinin, kendi yerel arkeolojik manzaramızın kelime dağarcığı için spesifik olarak yaratabileceğimiz ya da yeniden kullanabileceğimiz doğrudan müdahale yolları noktasında bir potansiyeli var. Öncelikle dönem ve tiplerin spektrumunu (görüngülerini) kabul edip aralarında bir geçişkenlik olmasına izin vermeliyiz. Bu daha hassas kronoloji ve materyal işaretlerinin ortaya çıkma potansiyeline aracılık etmektedir.

Üzerinde durduğumuz "tanımsızlık", tanımlar ya da tipolojilerin kendi hallerinde kötü oldukları anlamına gelmiyor ancak yine de kendi analizimize yoğunlaşmak geçmişin dinamiklerini ve değişkenliğini anlamamız için yardımcı, kullanışlı bir ayırım olacaktır. Sırf tasnif için yapılan tasnif, şeyleri bir kutuya hapseder ve bükmesi ya da parçalaması zor bir hale getirir. Tipolojiye yönelik anarşist yaklaşım, malzemenin kategorize edilmesini değil ancak insan yapımı materyallerin, özelliklerin, insanların ya da merkezlerin arasındaki ilişkiyi vurgular. İlişkisel bakış açısına sahip arkeolojilere ait bu damar, geçmişe dair ilgi çekici (ve tam olarak anarşist) bir yaklaşımdır. Yine de eğer zeminimizi tipolojilerin değişkenliğinde tutarsak toplumların keşfi ya da yerel yerleşim örüntülerine dair tekil biçimlerin geçici analizinden daha iyi sıyrılabilirimizi vurguluyoruz. Umuyoruz ki anarşist felsefenin bize sağladığı değişkenliğe yoğunlaşarak arkeolojinin geçmişi katmanlı yönleriyle öğrenmesini sağlayabiliriz. Bu şekilde geçmişini mevcut insanlara daha iyi bir yön ve konteks sağlayacak şekilde, çeşitli doğrultularda kanıtlayıp ortaya çıkarmaya niyetleniyoruz.

Edward R. Henry, Bill Angelbeck ve Uzma Z. Rizvi

Edward R. Henry, St. Louis Washington Üniversitesi Antropoloji Bölümü Yüksek Lisans Adayı

Bill Angelbeck, Douglas Yüksekokulu Antropoloji Bölümü Fakülte Üyesi

Uzma Z. Rizvi, Pratt Sanat ve Tasarım Enstitüsü Sosyal Bilimler ve Kültür Çalışmaları Bölümünde Profesör Öğretim Üyesi

Anarşist Kütüphane

Edward R. Henry, Bill Angelbeck, Uzma Z. Rizvi
Tipolojiye Karşı
Arkeolojik Paradigmaya Eleştirel Bir Yaklaşım
19.11.2020

05.03.2021 tarihinde <https://meydan1.org/2020/11/19/anarsist-arkeoloji-tartismasi-1-tipolojiye-karsi-arkeolojik-paradigmaya-elistirel-bir-yaklasim/> 'den alındı.

Çeviri: Zeynel Çuhadar

Bu yazı Meydan Gazetesi'nin 54. sayısında yayımlanmıştır.

tr.anarchistlibraries.net